

ИЗОКОЛНИТЕ СТРУКТУРИ В СТАРОБЪЛГАРСКИЯ ПРЕВОД НА *СЛОВО 38* (ЗА РОЖДЕСТВО ХРИСТОВО) НА ГРИГОРИЙ БОГОСЛОВ

Паола Грасо
Венециански университет „Ка’ Фоскари“

**Паола Грасо. Изоколические структуры в старославянском переводе
Слова 38 (На Рождество Христово) Григория Назианзина**

Использование изоколических структур является одним из самых распространенных в старославянской письменности риторических приёмов. Значительный вклад в этот вопрос внес Риккардо Пиккио, который отметил во многих старославянских произведениях большое присутствие фраз, которые можно разделить на логико-синтаксические сегменты, ритмически отмеченные одинаковым количеством ударений. Задача данной статьи – внести вклад в аспект вопроса, который заслуживает углубленного изучения: вероятное происхождение использования этого риторического приема от связи с византийской христианской литературой через переводы. В данной статье предлагается анализ изоколических структур, встречающихся в *Слове 38 (На Рождество Христово)* Григория Назианзина (329–390 гг.), и их передачи в староболгарском переводе, выполненном между концом IX века и началом X века. Настоящий анализ показывает, что, за исключением нескольких случаев, славянский переводчик воспроизвел изоколические структуры исходного текста и воссоздал тот же ритмический эффект.

Ключевые слова: старославянский язык, перевод, Григорий Назианзин, *Слово 38*, изоколические структуры

Paola Grasso. Old Church Slavonic Isocolic Structures. Translation of *Oration 38 (On the Birth of Jesus)* by Gregory of Nazianzus

The use of isocolic structures is one of the most widespread rhetorical devices in Old Church Slavonic literature. A comprehensive contribution to this issue has been offered by Riccardo Picchio, who observed in many Old Church Slavonic texts a large presence of sentences which can be divided into logical-syntactic segments, rhythmically marked by the same number of accents. This paper aims to offer contribution to one aspect of the issue which deserves to be examined more closely: the likely origin of the use of this rhetorical device from contact with Byzantine Christian literature through translations. This article proposes an analysis of the isocolic structures found in *Oration 38 (On the Birth of Jesus)*, composed by Gregory of Nazianzus (329–390), and their rendering in the Old Bulgarian translation, realized between the end of the

9th and the beginning of the 10th century. The present analysis shows that, except for a few cases, the Slavic translator reproduced the isocolic structures of the original text and recreated the same rhythmic effect.

Key words: Old Church Slavonic, translation, Gregory of Nazianzus, *Oration 38*, isocolic structures

Въведение

В историята на старобългарската литература централна роля имат преводите на произведенията на византийската християнска литература, които представляват техните основни модели както от тематична, така и от стилова гледна точка. По тази причина изучаването на преводаческите техники, използвани от славянските преводачи, е важен момент за изследването на старобългарската литература.

Обект на настоящата статия е анализът на преводаческата техника на най-древната славянска версия на Слово 38¹ (*На Богоявление или на Рождество Спасителя*, по-нататък – Сл. 38) на Григорий Богослов (ок. 329 – 390, по-нататък – ГБ), която е датирана от учените към края на IX – началото на X век. По-специално се взема предвид проблемът за изучаването на така наречените изоколни структури.

В изоколните конструкции, характеризиращи се с маркиран ритмичен ефект, изреченията могат да се разделят на сегменти с едно и също количество ударения и с една и съща синтактична структура (всеки сегмент се обозначава с гръцкия термин *κόλον* – мн. ч. *κόλα*). Изоколните структури са една от използваните реторични фигури в *Словата* на ГБ, които са прекрасни примери за реторическо изкуство. Великите кападокийци (св. Василий Велики, св. Григорий Богослов и св. Григорий Нисийски) са учили в най-добрите школи по реторика във Византийската империя, а произведенията на ГБ се считат за съвършени образци по стилистика и майсторско прилагане на реторични техники². В първите параграфи на Сл. 38 се срещат различни изоколни конструкции.

Настоящият анализ има за цел да определи функциите на изоколните структури в гръцкия текст и да разгледа техния старобългарски преводен еквивалент.

¹ Εἰς τὰ Θεοφάνια, PG 36, 312A-332B; Oratio XXXVIII in Nativitatem vel in Theophania, CPG 3010.38. Гръцкият текст на *Словото* е публикуван от Морескини (срв. Морескини 1990: 104 – 149), а старобългарският превод в най-ранната версия – от Бруни (срв. Бруни 2010: 270 – 285).

² За реторично и стилистично описание на произведения на византийската християнска литература през IV в. вж. Беатриче 1994: 699 – 700, 707 – 709, Качко 2008: 408 – 409, Морескини 2008: 77 – 78, 89 – 90. За анализ на стила на ГБ вж. Морескини 2006: 18, 30 – 31; 2008: 90 – 95.

1. Изоколните структури в старобългарската литература

Изследванията на Рикардо Пикио представляват съществен принос към въпроса за използването на изоколните структури в старобългарската литература. В различни произведения на литературата на *Slavia Orthodoxa* той изтъква честата употреба на изоколни структури като един от основните принципи на стилистичната разработка. В анализирания от него примери главна особеност е сходството на ритмичната и логико-синтактичната структура: всеки изотоничен сегмент съответства на част от текста със собствена синтактична и семантична автономност (срв. Пикио 1991: 291 – 294).

Пикио предлага многостепенно сегментиране: изоколната серия е разделена на части (*cola*), а всяка част (*colon*) е разделена на акцентни единици. Ритмичният ефект се придава от факта, че количеството на акцентните единици е еднакво за всяка част. Акцентната единица се определя като тонична дума, към която могат да бъдат прикрепени различни клитични елементи. Всяка акцентна единица съответства на точна синтактична функция според модел, който се повтаря във всички части.

Важен момент в предложението на Пикио е изискването да се разглежда серията не като изолиран елемент, а като поставена в рамките на по-високо ниво, т.е. в текста като цяло, за да се определи каква е функцията на реторичното средство в предаването на значението на текста. Пикио определя следните функции на изоколните структури: подчертаване на главните понятия на текста и маркиране на сакралните цитати (срв. Пикио 1991: 302 – 304).

В настоящия анализ предлагаме още едно разграничение – между акцентните единици на всяка част, всяка със собствена синтактична функция, и думите, които служат като свързващи елементи (конектори) между различните части. Когато ги разглеждаме, не е важно дали те са клитични, или тонични думи сами по себе си, а е важно да видим какъв ефект имат в серията като цяло. Важността на ефекта в цялата ритмична структура за анализа на неясните случаи е подчертана и от Пикио (срв. Пикио 1991: 300 – 301). Свързващите елементи могат да придадат различни ефекти на изоколната конструкция – те могат да нарушат ритъма или да го подсилят с анафора или противопоставяне.

Пикио определя разнообразни видове изоколни структури: прости, редуващи се или рамкирани (*semplici*, *alternanti* o *a cornice*). В своя анализ той разглежда и някои примери, за които може да бъде предложено разделение не само на сегменти (*colon*), но и на полусегменти (*semicolon*), образуващи по-сложни структури (срв. Пикио 1991: 303). Тук предпочитаме да не използваме това най-специфично разграниче-

ние, защото считаме, че то е подходящо за стихотворни текстове, в които ритъмът преобладава над останалите аспекти, но когато се анализират текстове в проза, съществува риск подобно разграничение да изглежда принудително и безполезно. Необходимо е да се спомене, че в прозата основната структура се дава не от ритъма, а от синтаксиса. Реторически похвати, като например изоколни структури, са използвани с цел да създадат ефект, който не е естествен за прозата. Синтаксисът може да бъде модифициран под въздействието на определени стилистични или ритмични фактори. Синтаксисът може да бъде преработен в литературните текстове за стилистични или ритмични цели, но реторичният похват трябва да се адаптира съобразно с контекста. Анализирането на изоколните конструкции със специфични схеми не показва точно как работи съответната реторична фигура, която сама по себе си е по-гъвкава в сравнение с тези, използвани в стихотворните текстове.

Често заедно с тези конструкции се наблюдават и други реторични фигури: алитерация, асонанс, анафора, рими и т.н. (срв. Пикио 1991: 313). Считаме, че е полезно да се подчертае още един аспект, а именно – че ритъмът може да бъде съзнателно нарушаван. Реторическите игри на ГБ достигат до виртуозност и нерядко включват използването на вариации – допълнителен ресурс, с който разполага риторът, който създава и отменя създадените от него схеми. В статията на Пикио са представени и предварителни наблюдения върху диахронното развитие на този вид конструкции. Предполага се, че причините за установената употреба на изоколни структури са в тяхната способност за адаптиране към регионалните фонетични особености и улесняването на четенето на глас (срв. Пикио 1991: 311, 332 – 334). Проблем, който не се разглежда в статията, е ролята на византийските модели в диахронната еволюция на този реторически похват в старославянската книжнина. За да се изясни този въпрос, важен момент е проследяването на тези структури в преводите.

2. Съдържанието на Сл. 38 и неговите старобългарски преводи

Сл. 38 е било произнесено на Рождество Христово през 380 г. в Константинопол. Словото има пръстеновидна структура: първите и последните параграфи съдържат възхвала на Христос и упътване за добродетелно поведение, а в централната част се обяснява богословското значение на Рождество Христово с различни препратки към неоплатоническата философия, преосмислени в християнски дух. Този строеж на *Словото*, при който се вмъква кратък богословски трактат, адаптиран съобразно с изразните средства на ораторското изкуство, представлява специфична характеристика на стила на ГБ (срв. Морескини 2006: 17 – 18).

Сл. 38 е едно от словата на ГБ, преведени на старобългарски език³. Старобългарските преводи, достигнали до нас, са в два сборника, които съдържат 13 и съответно 16 слова⁴. Първият превод се съдържа в източнославянски ръкопис от XI в., съхраняван в Руската национална библиотека в Санкт Петербург под сигнатура Q.п.I.16 – в него е включен превод от края на IX – началото на X век. Обозначен е от Бруни в изданието на Сл. 38 като кодекс Р (срв. Бруни 2010: 116 – 131). Той е най-старият препис, съдържащ старобългарски превод на *Словата* на ГБ. Вторият сборник е известен като литургическа колекция, съхранена в 151 източнославянски и южнославянски ръкописа, датирани от XIV до XVIII в., които съдържат два превода – старобългарски и среднобългарски, условно обозначавани като Slav. 1 и Slav. 2 (срв. Бруни 2004: 124 – 127). Славянският превод на Сл. 38 е познат днес в три версии: две старобългарски версии (Slav. 1) и една среднобългарска (Slav. 2). Обект на нашия анализ е най-ранната от старобългарските версии (Slav. 1), която е запазена в два преписа: кодекс Р (л. 147 – 162) и един среднобългарски препис от XIV в., който се пази в Националната библиотека „Св. св. Кирил и Методий“ в София под сигнатура 674 (л. 86 – 97). Обозначен е от Бруни в изданието на Сл. 38 като кодекс Р (срв. Бруни 2010: 116 – 131). Тази версия на превода е била направена в периода между края на IX и началото на X в. в Преславската книжовна школа от анонимен преводач⁵ и представлява ценен източник за изучаването на старобългарския език.

3. Анализ на изоколните структури в Сл. 38

В нашия анализ ще разгледаме примери на изоколни структури с маркиран ритмичен ефект, взети от началните параграфи на Сл. 38, където се наблюдават повече реторични орнаменти в сравнение с централната част, в която изложението е праволинейно и е съсредоточено върху съдържателната същност на разглежданите въпроси с идеята да не отвлича вниманието на слушателя от обяснението на сложни богословски и философски понятия. Нашият анализ се фокусира върху най-ранната версия на превода – Slav. 1, която се съдържа в кодекса Р и N. За всеки пример предлагаме гръцкия текст⁶, текста на старобългарския пре-

³ Съществуват следните преводи: Слово № 1, 2, 5, 6, 11, 14, 15, 16, 19, 21, 24, 27, 28, 38, 39, 40, 41, 42, 43, 44, 45.

⁴ За ръкописната традиция на славянските преводи на *Словата* на ГБ срв. Бруни 2004, 2010, 2021.

⁵ За допълнителна информация относно текстологическата история на текста и неговите издания срв. Бруни 2010: 116 – 131.

⁶ Гръцкият текст е от критическото издание на Морескини (срв. Морескини 1990: 104 – 149).

вод⁷ и превод на съвременен български език (или два превода – един за гръцкия и един за старобългарския текст, ако има разлики)⁸.

За анализа използваме модела, разработен от Пикио, с някои изменения:

- а) За всяка част не просто броим акцентните единици, а определяме тяхната синтактична функция.
- б) Разглеждаме свързващите елементи като самостоятелни и определяме как те действат върху ритмичния ефект на цялата изоколна структура.
- в) Не използваме класифицирането на *cola* и *semicola*, а предпочитаме по-проста схема, подходяща за прозаическата реч.

За всеки пример се анализира:

- а) Как е създаден ритмичният ефект в гръцкия текст;
- б) Какви са функциите на реторичната фигура в текста;
- в) Как е произведен изоколният ефект в старобългарския превод.

За гръцкия и старобългарския текст са указани параграфите (с римски цифри) и редовете (с арабски цифри). Всяка част от изоколните серии е ограничена с квадратни скоби, а в рамките ѝ всяка акцентна единица е оградена с кръгли скоби. С фигурни скоби са указани свързващите елементи между отделните части.

№ 1

Χριστὸς γεννᾶται, δοξάσατε Χριστὸς ἐξ οὐρανῶν, ἀπαντήσατε Χριστὸς ἐπὶ γῆς, ὑψώθητε (I:1-2)

[(Χριστὸς) (γεννᾶται) (δοξάσατε)] [(Χριστὸς) (ἐξ οὐρανῶν) (ἀπαντήσατε)] [(Χριστὸς) (ἐπὶ γῆς) (ὑψώθητε)]

хѣ раждають сѧ славите: хѣ съ нвѣе сѣрациѣте: хѣ на земли възнесѣте сѧ: (I,1-2)

[(хѣ) (раждають сѧ) (славите)] [(хѣ) (съ нвѣе) (сѣрациѣте)] [(хѣ) (на земли) (възнесѣте сѧ)]

Христос се роди, прославете Го! Христос (слиза) от небесата, отидете да Го посрещнете! Христос (е) на земята, възнесете се!

⁷ Старобългарският текст е от критическото издание на Бруни (срв. Бруни 2010: 116 – 131, 270 – 285), като са запазени пунктуацията и правописът, съответстващи на тези на кодекса N.

⁸ Преводът на съвременен български език е на авторката. Преводът е смислов и се придържа към гръцкия оригинал, без да отразява точно ритмичните структури в гръцкия и в старобългарския текст.

В тази изоколна серия, която е инципитът на Сл. 38, се наблюдава структура, разделена на три части, всяка от които съдържа три акцентни единици. Първата акцентна единица се състои от съществителното име Христос, втората съдържа предикат, свързан с Христос, а третата представлява апел към аудиторията, изразен чрез глагол в повелително наклонение във 2 л. мн.ч. Във втората акцентна единица предикатът, свързан с Христос, е изразен в отделните части по различен синтактичен начин, но логическата структура се запазва. В първата част предикатът е предаден чрез съгласуван глагол в 3 л. ед.ч., а във втората и третата част предикатът отсъства, като допълненията на подразбиращите се глаголи се очертават като предикативни елементи. Липсващите глаголи са подразбиращи се от самия синтактичен контекст, както и от екстралингвистичния контекст. Не е случайно, че тази маркирана ритмична конструкция е именно в началото на цялото произведение. Причината е в трите предиката, свързани с Христос, които са поставени във втората акцентна единица на частите: „раждам се“ се отнася до названието на тържеството, на което е посветено словото, а „от небето/от небесата“ и „на земята“ представят семантична опозиция между *небе* и *земя*, тематичен мотив, който е ключов в централната част на словото. В старобългарския превод ритмичната структура е запазена без промяна.

№ 2

Τίς οὐ προσκυνεῖ τὸν ἀπ' ἀρχῆς⁹; τίς οὐ δοξάζει τὸν τελευταῖον¹⁰ (I:8-9)
 [(Τίς) (οὐ προσκυνεῖ) (τὸν ἀπ' ἀρχῆς)] [(τίς) (οὐ δοξάζει) (τὸν τελευταῖον)]

КТО НЕ ПОКЛАНАЯЕТЪ СѦ ИСКОНЬНОУМОУ: КЪТО НЕ СЛАВИТЪ КОНЬЧНАГО: (I:7)
 [(КТО) (НЕ ПОКЛАНАЯЕТЪ СѦ) (ИСКОНЬНОУМОУ)] [(КЪТО) (НЕ СЛАВИТЪ) (КОНЬЧНАГО)]

*Кой не се покланя на този, който съществува от самото начало?
 Кой не прославя този, който ще бъде последен?*

Тази изоколна конструкция, с която завършва първият параграф на Сл. 38, може да бъде разделена на две части с по три акцентни единици. Всяка от тези части представлява реторичен въпрос с един и същи словоред: местоимение в именителен падеж, отрицателен глагол и допълнение. Двете допълнения изразяват опозитивни понятия, тъй като предста-

⁹ Първо послание на Йоан 1:1.

¹⁰ Откровение на Йоан 1:17; 2:8.

вят две взаимно изключващи се характеристики или титли на Бог (*първият и последният, алфата и омегата*), които са известни както от Стария завет (Исаия 44:6), така и от Новия (Първо послание на Йоан 1:1, Откровение на Йоан 1:17). В старобългарския превод се наблюдава същият ритмичен ефект като в гръцкия текст.

№ 3

Τὸ γράμμα¹¹ ὑποχωρεῖ, τὸ πνεῦμα¹² πλεονεκτεῖ, αἱ σκιαὶ παρatreχουσιν¹³,
ἡ ἀλήθεια ἐπείσέρχεται (II:5-7)
[(Τὸ γράμμα) (ὑποχωρεῖ)] [(τὸ πνεῦμα) (πλεονεκτεῖ)] [(αἱ σκιαὶ)
(παρatreχουσιν)] [(ἡ ἀλήθεια) (ἐπείσέρχεται)]

писма ѿтѣстѣпаеѹтъ: доуѣхъ оумножитъ сѧ стѣни мнѡ текѣтъ: истина
находѣтъ (II,5-6)
[(писма) (ѿтѣстѣпаеѹтъ)] [(доуѣхъ) (оумножитъ сѧ)] [(стѣни) (мнѡ
текѣтъ)] [(истина) (находѣтъ)]

Буквата отстъпва, духът ще нарасне, сенките текат покрай, истината настъпва.

Тази изоколна серия, която се разделя на четири сегмента, се поставя в началната част на втория параграф на Сл. 38, посветена на необикновените събития, свързани с Рождество Христово, които са споменати в Библията. Тук паралелната синтактична структура е опростена до основните два изреченски компонента – субект и предикат; и в четирите части предикатът съответства на изречения с интранзитивен глагол, който се свързва само с подлог в първа изреченска позиция. Тук основното противопоставяне е между самите предикати и опозитивните им значения, особено двойката *отстъпвам – настъпвам*, чрез която се противопоставят и свързаните с тях субекти (*буквата, написаното vs. истината*). Тази антитеза се подсилва и интертекстуално чрез индиректни препратки към Второ послание към коринтяните (3:6) и Послание към римляните (13:12), които въвеждат две допълнителни антитези – *буквата vs. духа, сенките, т.е. делата на мрака, vs. истината*. В старобългарския превод ритмичният ефект е добре открит. Единственият спорен случай е втората акцентна единица на третата част на изоколната структура

¹¹ Второ послание до Коринтяни 3:6.

¹² Второ послание до Коринтяни 3:6.

¹³ Послание до Римляни 13:12.

„**лимо тѣхъ**“: тук наречието „**лимо**“ теоретично трябва да се анализира като дума със собствено ударение, но не можем да бъдем сигурни, тъй като в речниците са посочени употреби, в които „**лимо**“ се използва като представка, чрез която се превежда гръцката представка *para-*. В SJS лемата на този глагол е посочена с представката „**лимо**“ и се уточнява, че не е възможно да се определи дали тази форма е глагол с префикс, или глагол с наречие. В Срез. (т. 2), СРЯ (т. 9) и СДЯ (т. 4) лемата е дадена с представката. Освен това вероятно цялостната изоколна структура е повлияла на четенето на отделните сегменти за постигане на ритмичен ефект и именно това приемаме като основание да смятаме, че „**лимо**“ е било произнасяно заедно с глагола.

№ 4

Πάλιν τὸ σκότος λύεται, πάλιν τὸ φῶς ὑφίσταται¹⁴, πάλιν Αἴγυπτος σκότῳ κολάζεται,¹⁵ πάλιν Ἰσραὴλ στυλῶ φωτίζεται¹⁶ (II:1 – 3)

[(Πάλιν) (τὸ σκότος) (λύεται)] [(πάλιν) (τὸ φῶς) (ὑφίσταται)] [(πάλιν) (Αἴγυπτος) (σκότῳ) (κολάζεται)] [(πάλιν) (Ἰσραὴλ) (στυλῶ) (φωτίζεται)]

пакъ тѣма расхѣдѣтъ сѧ:— пакъ свѣтъ съставляють сѧ: пакъ егѣптъ тѣмоу мжчимъ юсть: пакъ иѣль стлѣпѣмъ огньнѣмъ просвѣщають сѧ: (II:13)

[(пакъ) (тѣма) (расхѣдѣтъ сѧ)] [(пакъ) (свѣтъ) (съставляють сѧ)] [(пакъ) (егѣптъ) (тѣмоу) (мжчимъ юсть)] [(пакъ) (иѣль) (стлѣпѣмъ) (огньнѣмъ) (просвѣщають сѧ)]

Пак тъмнината се разтваря, пак светлината се съставлява, пак Египет е наказан от тъмнината, Израел е осветен от стълба.

Изоколната структура, присъстваща във втория параграф на Сл. 38, припомня необикновените събития, свързани с Рождество Христово. Тя се състои от четири части с три акцентни единици, като ритмичният ефект е маркиран от повторението на наречието „**пак**“. Първата и втората част имат следната синтактична структура: обстоятелствено пояснение „**пак**“ – подлог – сказуемо, а в третата и четвъртата част е добавено и допълнение между подлога и сказуемото. В първите две части се наблюда-

¹⁴ Псалтир 95:1.

¹⁵ Псалтир 95:11.

¹⁶ Изход 13:21.

дава и семантично противопоставяне между тъмнината и светлината, което има особено значение, тъй като темата за светлината е една от ключовите теми, разработени в централната част на Сл. 38, в която ГБ свързва теологични аргументи с понятия на неоплатоническата философия. В старобългарския превод ритмичният ефект е променен, в третата и четвъртата част са налице не четири акцентни единици както в гръцкия текст, а пет, защото в предпоследния сегмент има спомагателен глагол – „юсть“, а в последния е добавено прилагателното „огньнѣмъ“, за да направи превода по-ясен и да уточни, че „стѣмъ“ се отнася до огнения стълб, споменат в Изход (13: 21, 22).

№ 5

Ἰουδαῖοι σκανδαλίζέσθωσαν¹⁷, Ἕλληνες διαγελάτωσαν¹⁸, αἰρετικοὶ γλωσσαλγείτωσαν. (Π:20 – 21)

[(Ἰουδαῖοι) (σκανδαλίζέσθωσαν)] [(Ἕλληνες) (διαγελάτωσαν)]

[(αἰρετικοὶ) (γλωσσαλγείτωσαν)]

ЖИДОВЕ ДА СѦ БЛАЗНАТЬ: ЕЛИНИ ДА СМѢЖТЬ СѦ: А ЕРЕТИЦИ ДА ѦЗЪКОВОЛЮЖТЬ: (Π,17 – 18)

[(ЖИДОВЕ) (ДА СѦ БЛАЗНАТЬ)] [(ЕЛИНИ) (ДА СМѢЖТЬ СѦ)] {а} [(ЕРЕТИЦИ) (ДА ѦЗЪКОВОЛЮЖТЬ)]

Юдеите да се скандализират, гърците да се подиграват, а еретиците да изпитват болка в езичите си!

Тази изоколна структура е поставена в заключителната част на втория параграф и съдържа три инвективи против враговете на християнството – юдеите, езичниците и еретиците. Ритмичната структура подсилва библейския цитат от Първо послание към коринтяните (1:23). Конструкцията се разделя на три части с две акцентни единици, всяка от тях – с проста синтактична структура: подлог и сказуемо. Сказуемото в гръцкия текст е изразено чрез глагол в повелително наклонение в 3 л. мн.ч., а в старобългарската глаголна парадигма липсва съответна форма, която е компенсирана от добавената частица „да“ с подбудително значение, без това доведе до промяна в ритмичната структура на тези части. Рит-

¹⁷ Първо послание към коринтяните 1:23.

¹⁸ Първо послание към коринтяните 1:23.

мичният ефект на цялата структура е леко променен, тъй като е добавен конектор преди последната част на конструкцията.

№ 6

ὥσπερ ἐκ τῶν χρηστοτέρων ἦλθε τὰ λυπηρά, οὕτως ἐκ τῶν λυπηρῶν ἐπανελθεῖν τὰ χρηστότερα (IV:8-10)

{ὥσπερ} [(ἐκ τῶν χρηστοτέρων) (ἦλθε) (τὰ λυπηρά)] {οὕτως} [(ἐκ τῶν λυπηρῶν) (ἐπανελθεῖν) (τὰ χρηστότερα)]

ѿко ѿтъ блажишииѣхъ придоша печальнаѣ:— тако и ѿтъ печальнѣихъ прити блаженѣишииѣхъ: (IV:6-8)

{ѿко} [(ѿтъ блажишииѣхъ) (придоша) (печальнаѣ)] {тако и} [(ѿтъ печальнѣихъ) (прити) (блаженѣишииѣхъ)]

Както от добрите неща дойдоха печалните, така и от печалните идват по-добрите.

Тази изоколна структура е поставена в четвъртия параграф. Конструкцията се разделя на две части, въведени от два свързващи елемента, по-конкретно – два съотносителни съюза, които подчертават семантичната опозиция между понятията *добър/печален*. Двете части имат следната синтактична структура: допълнение за произход, глагол-сказуемо и подлог. В първата част сказуемото, изразено с глагол в изявително наклонение, е съгласувано с подлога, а във втората се представя чрез инфинитивната форма (с подлог във винителен падеж). В старобългарския превод ритмично-синтактичната структура е осъществена чрез промяна в падежа на подлога, изразен в дателен, а не във винителен падеж. Смяната на падежа в този случай е обикновена старобългарска преводаческа техника: дателен падеж с инфинитив съответства на гръцката конструкция винителен падеж с инфинитив (срв. Марчалис 2005: 235 – 236). Изоколният ефект е адекватно произведен в старобългарския превод.

№ 7

ἐπειδὴ κακῶν διδασκάλων κακὰ τὰ μαθήματα, μᾶλλον δὲ πονηρῶν σπερμάτων πονηρὰ τὰ γεώργια (V:11-12)

{ἐπειδὴ}[(κακῶν) (διδασκάλων) (κακὰ) (τὰ μαθήματα)] {μᾶλλον δὲ} [(πονηρῶν) (σπερμάτων) (πονηρὰ) (τὰ γεώργια)]

ИМѢЖЕ ЗЪЛЪ ОУЧИТЕЛЪ: ЗЪЛО ОУЧЕНИЕ: ПАЧЕ ЖЕ ЛОУКАВЪНЪ СЪМЕНИ: ЛЖАВЪНИ ПЛОДИ: (V:10-11)

{ИМѢЖЕ}[(ЗЪЛЪ) (ОУЧИТЕЛЪ) (ЗЪЛО) (ОУЧЕНИЕ)] {ПАЧЕ ЖЕ} [(ЛОУКАВЪНЪ) (СЪМЕНИ) (ЛЖАВЪНИ) (ПЛОДИ)]

Защото от лош учител – лошо учение, а най-вече от зли семена – зли реколти.

Тази изоколна структура е поставена в петия параграф и съдържа два алегорични образа, които представят безнравствеността на езичниците. Конструкцията е разделена на две части с четири акцентни единици, въведени от два свързващи елемента, които подсилват ритмичния ефект. Пред първата част е необходим съюз за свързване на главното с подчиненото изречение, а пред втората част е добавено наречие със значение „или по-добре“, по всяка вероятност с цел създаване на паралелизъм. Синтактичната структура на частите е построена така: първо се изразява допълнението, указващо произход (прилагателно име + съществително име), след това е поставен подлогът (прилагателно име + съществително име). В двете части глаголт-сказуемо се подразбира от контекста. В старобългарския превод ритмичният ефект е добре открит.

№ 8

Μὴ πρόθυρα στεφανώσωμεν, μὴ χοροὺς συστήσωμεθα, μὴ κοσμήσωμεν ἄγυιάς (V,1 – 2)

[(Μὴ) (πρόθυρα) (στεφανώσωμεν)] [(μὴ) (χοροὺς) (σύστησωμεθα)] [(μὴ) (κοσμήσωμεν) (ἄγυιάς)]

НЕ ВЪНЪЧАНИМЪ ПРѢДЪДВѢРИА: НЕ СЪСТАВИМЪ ЛИКОВЪ:— НЕ ОУКРАСИМЪ СТЬГНЪ: (V,1 – 2)

[(НЕ) (ВЪНЪЧАНИМЪ) (ПРѢДЪДВѢРИА)] [(НЕ) (СЪСТАВИМЪ) (ЛИКОВЪ)] [(НЕ) (ОУКРАСИМЪ) (СТЫГНЪ)]

Да не украсяваме входовете на къщите с венци, да не устройваме празници, да не украсяваме улиците.

Тази изоколна структура е поставена в петия параграф в поредица от призови към вярващите да не следват обичаите на езичниците. Конструкцията се разделя на три части с по три акцентни единици. Особеност на тази структура е ролята на отрицателната частица за създаване на рит-

мичен ефект. Теоретично би следвало да анализираме тази частица като клитика, но тук и в следващата конструкция (№ 9) тя е маркирана не само от цялостната ритмична структура на изречението и от трикратното ѝ повторение, но и от семантиката на целия параграф, в който ключовите елементи са отрицателните императиви. По тези причини отрицателната частица тук и в следващата конструкция може да се анализира като първа акцентна единица. Втората и третата акцентна единица съдържат глагол и допълнение (в този ред са в първата и втората част, а в обратен – в третата част). Старобългарският преводач създава структура, в която изоколноста е даже по-силно маркирана, тъй като съдържа в трите части един и същ словоред (отрицателна частица + глагол + допълнение).

№ 9

μη λίθων διαυγείαις, μη χρυσοῦ περιλάμψεσι, μη χρωμάτων σοφίσμασι (V:7-9)

[(μη) (λίθων) (διαυγείαις)] [(μη) (χρυσοῦ) (περιλάμψεσι)] [(μη) (χρωμάτων) (σοφίσμασι)]

не прозрачениѣмъ каменѣа:— не свѣтъѣниѣмъ злата: не мѣдростию шаровъ: (V:6-7)

[(не) (прозрачениѣмъ) (каменѣа)] [(не) (свѣтъѣниѣмъ) (злата)] [(не) (мѣдростию) (шаровъ)]

Не с блясъка на камъните, не със сиянието на златото, не с измамите на цветовете (да се отслабваме).

Тази конструкция, както и предишната, е поставена в петия параграф и съдържа указания, отправени към публиката – да не следва обичаите на езичниците. Структурата е разделена на три части с три акцентни единици и има същата особеност като предишната: отрицателната частица се очертава като първа акцентна единица. В гръцкия текст втората и третата акцентна единица съдържат изразяване на средството (съществително име в родителен падеж + съществително име в дателен). Глаголната елипса не създава проблем, тъй като присъства в началото на поредицата императиви. В старобългарския превод втората и третата акцентна единица имат същата логическа структура като гръцкия текст, но с различен словоред: съществителното име в родителен падеж следва съществителното име, указващо средството, изразено на старобългарски език с творителен падеж. Тази промяна не нарушава ритмичната равномерност.

Заклучение

Анализът на преводаческата техника на изоколните структури на Сл. 38 показва, че старобългарският преводач е възпроизвел в текста реторичния ефект на изоколните конструкции на оригиналния гръцки текст, но с някои изменения. В примерите с № 1, 2, 3, 6, 7 ритмичната структура е запазена непроменена. В № 4 акцентната структура е променена, тъй като, за да бъде преводът по-ясен, е добавена една дума, която променя количеството на ударенията. В № 5 не се променя ритмичността на отделните части, но е добавен свързващ елемент преди последната част на конструкцията. В № 8 и № 9 словоредът е променен: в № 9 изменението на словореда не нарушава ритмичната структура, а в № 8 решението на преводача придава на изоколната конструкция даже по-голяма равномерност в сравнение с гръцкия текст. Анализът на изоколните структури потвърждава хипотезата, че Сл. 38 е преведено от опитен преводач, който е бил запознат с литературните произведения на гръцката християнска литература, защото не само е разпознал нейните реторично-стилистични похвати, но е съумял и да предложи подходящи преводачески решения.

ЛИТЕРАТУРА

- Беатриче 1994:** Beatrice, P. Fr. I Padri Cappadoci. // G. Cambiano, L. Canfora, D. Lanza (cur.) *Lo spazio letterario della Grecia antica, vol. I, tomo III, I Greci e Roma*. Roma: Salerno Editrice, 1994, 699 – 719.
- Бруни 2004:** Бруни, А. М. *Θεολόγος. Древнеславянские кодексы Слов Григория Назианзина и их византийские прототипы*. [Bruni, Al. M. *Θεολόγος. Drevneslavyanskije kodeksy Slov Grigoriya Nazianzina i ih vizantiyskie prototipy*.] Санкт-Петербург – Москва: Нестор – История Санкт-Петербургского Института всеобщей истории РАН, 2004.
- Бруни 2010:** Бруни, Ал. М. *Византийская традиция и старославянский перевод Слов Григория Назианзина. Том I*. [Bruni, Al. M. *Vizantiyskaya traditsiya i staroslavyanskij perevod Slov Grigoriya Nazianzina. Tom I*.] Москва: Институт всеобщей истории РАН, 2010.
- Бруни 2021:** Бруни, Ал. М. *Византийская традиция и старославянский перевод Слов Григория Назианзина. Том II. Коллекция 16 Слов: Описание славянских кодексов*. [Bruni, Al. M. *Vizantiyskaya traditsiya i staroslavyanskij perevod Slov Grigoriya Nazianzina. Tom II. Kolleksiya 16 Slov: Opisanie slavyanskikh kodeksov*.] Москва: Институт всеобщей истории РАН, 2021.
- Качко 2008:** Kaczko, S. La koinè in A. C. Cassio (cur.) *Storia delle lingue letterarie greche*. Firenze: Le Monnier, 2008, 357 – 392.

- Марчалис 2005:** Marcialis, N. *Introduzione alla lingua paleoslava*. Firenze: Firenze University Press, 2005.
- Морескини 1990:** Moreschini, C. *Discours 38-41 / Grégoire de Nazianze; introduction, texte critique et notes par Claudio Moreschini*. Parigi: Les éditions du Cerf, 1990.
- Морескини 2006:** Moreschini, C. *Introduzione a Gregorio Nazianzeno*. Brescia: Morcelliana, 2006.
- Морескини 2008:** Moreschini, C. *I Padri Cappadoci: storia, letteratura, teologia*. Roma: Città Nuova, 2008.
- Пикио 1991:** Picchio, R. *Letteratura della Slavia ortodossa*. Bari: Dedalo, 1991.
- СДЯ:** *Словарь древнерусского языка XI – XIV вв.* [Slovar' drevnerusskogo yazyka XI – XIV vv.] Москва: Институт русского языка, 1988 →.
- Срез:** *Материалы для словаря древне-русского языка по письменным памятникам / Труд И. И. Срезневского.* [Materialy dlya slovarya drevne-russkogo yazyka po pis'mennym pamyatnikam. Trud I. I. Sreznevskogo.] Санкт-Петербург: Типография Императорской академии наук, 1890 – 1912.
- СРЯ:** *Словарь русского языка XI – XVII вв.* [Slovar' russkogo yazyka XI – XVII vv.] Москва: Наука, 1975 →.
- СЯС:** *Slovník jazyka staroslověnského*. Praha: Nakladatelství československé akademie věd, 1958 – 2016.